ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: КОНВЕРГЕНЦІЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА, ЗАКОННОСТІ ТА ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ

КОВАЛЕНКО Вадим Миколайович - аспірант кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету

ORCID: 0009-0005-5108-4798

УДК 342.56.001

DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.1.4

Дослідження присвячене комплексному аналізу взаємозв'язку між цифровою трансформацією та фундаментальними правовими принципами в судовій системі України, зосереджуючи увагу на конвергенції верховенства права, законності та демократичних цінностей у контексті технологічної модернізації. У роботі розглядається, яким чином цифровізація виступає каталізатором підвищення прозорості, доступності та ефективності судочинства, одночасно забезпечуючи дотримання конституційних принципів та фундаментальних засад правосуддя.

Через всебічний аналіз законодавчої бази, судової практики та цифрових інновацій дослідження демонструє, що технологічний прогрес у судовій системі виходить за межі простої процедурної оптимізації, фундаментально зміцнюючи демократичні основи та принцип верховенства права. Особлива увага приділяється тому, як електронне судочинство та системи цифрового документообігу сприяють мінімізації впливу людського фактора та потенційних ризиків маніпуляцій, тим самим посилюючи принцип законності.

У дослідженні розкривається, що цифрова трансформація сприяє забезпеченню рівного доступу до правосуддя, зміцненню судової незалежності та просуванню прозорості через такі механізми, як Єдиний державний реєстр судових рішень. Водночас робота виявляє значні виклики, включаючи технічні обмеження, проблеми цифрової грамотності та питання доступності, особливо для мешканців тимчасово окупованих територій.

Важливим аспектом дослідження є аналіз інституту окремої думки судді в контексті цифровізації, який демонструє, як технологічні інновації можуть сприяти плюралізму правових позицій та розвитку правової доктрини. Дослідження показує, що цифрові платформи не лише забезпечують технічну можливість для фіксації та оприлюднення окремих думок, але й створюють нові можливості для їх аналізу та впливу на розвиток судової практики.

Результати дослідження свідчать, що успішна цифрова трансформація вимагає ретельного балансу між технологічними інноваціями та фундаментальними правовими принципами, забезпечуючи, щоб модернізаційні зусилля відповідали конституційним цінностям та європейським стандартам демократичного правосуддя. Особлива увага приділяється аналізу того, як цифрові інструменти можуть посилювати, а не компрометувати основні правові принципи.

Ключові слова: цифрова трансформація, судова система України, верховенство права, принцип законності, демократизація правосуддя, електронне судочинство.

Постановка проблеми

Цифрова трансформація судових систем становить фундаментальну зміну в тому, як здійснюється правосуддя та забезпечується доступ до нього в сучасних демократичних державах. У контексті європейської інтеграції та судової реформи в Україні взаємодія технологічних інновацій із ключовими правовими принципами, такими як верхо-

венство права, законність і демократичні цінності, набуває все більшого значення. У цьому дослідженні розглядається, як ініціативи цифрової трансформації в українській судовій системі виступають не лише як інструменти технічного вдосконалення, але і як засоби для зміцнення демократичних інститутів та забезпечення доступності правосуддя.

Актуальність цього дослідження полягає в аналізі того, як технологічний прогрес може посилити, а не підірвати основні правові принципи. Попри те, що існуючі наукові роботи часто зосереджуються або на технічних аспектах цифровізації, або на теоретичних засадах правових принципів, це дослідження заповнює прогалину, досліджуючи їхню практичну взаємодію в контексті судової реформи в Україні. Крім того, воно є особливо актуальним у світлі постійних викликів, пов'язаних із забезпеченням доступу до правосуддя в умовах територіальної окупації та національної кризи.

Теоретична основа дослідження поєднує класичну правову теорію з сучасними концепціями цифрової трансформації, досліджуючи, як традиційні принципи правосуддя адаптуються та розвиваються в умовах цифрової ери. Такий підхід дозволяє всебічно проаналізувати як потенційні можливості, так і ризики, пов'язані із впровадженням технологічних інновацій у судовій системі.

Стан дослідження проблематики

Питання взаємозв'язку цифрової трансформації судової системи з принципами верховенства права, законності та демократизму привертає значну увагу науковців та практиків. Фундаментальні аспекти верховенства права та його співвідношення з концепцією правової держави глибоко досліджуються в працях зарубіжних та вітчизняних науковців.

Теоретичне підґрунтя розуміння принципу верховенства права як фундаментальної засади правової системи розкривається в працях М.С. Кельмана та Р.М. Кельмана, які детально аналізують його імплементацію в правовій теорії та практиці України. Їхні дослідження демонструють еволюцію закріплення цього принципу в Конституції України та його вплив на регулювання суспільних відносин.

Історичні витоки принципу законності в британському публічному праві ґрунтовно досліджує Х. Хупер, розкриваючи його автономні категорії та вплив на сучасне розуміння легітимності правових норм. Особливості застосування принципу законності при вирішенні соціальних спорів детально аналізує Я. Берназюк, зосереджуючи увагу на його ролі як елемента верховенства права.

Значний внесок у дослідження практичного застосування принципу законності в судовій діяльності зробив М.А. Самбор, який зосередився на специфіці його реалізації в справах про адміністративні правопорушення щодо неповнолітніх. Практичні аспекти застосування правових принципів у цивільному судочинстві розкриває А. Грушицький на основі аналізу практики Верховного Суду.

Проведений аналіз наукових джерел свідчить про необхідність подальшого комплексного дослідження взаємозв'язку між цифровізацією судової системи та забезпеченням верховенства права, законності й демократизму в умовах сучасних викликів та технологічних можливостей.

Виклад основного матеріалу

Верховенство права є фундаментальним принципом правової системи, який визначає її структуру та функціонування в державному управлінні. Воно виступає одним із головних ідеалів політико-правової етики, що гарантує пріоритет права над свавільними рішеннями влади та сприяє встановленню стабільного, передбачуваного й справедливого правопорядку [1].

Принцип верховенства права охоплює сукупність формальних і процедурних засад, що визначають механізми здійснення державного управління. Формальні аспекти включають такі властивості правових норм, як загальність, чіткість, відкритість, стабільність і передбачуваність, які сприяють їхній ефективності в регулюванні суспільних відносин. Процедурні компоненти зосереджені на правозастосуванні та діяльності інституцій, зокрема судової влади, що забезпечує

реалізацію правових норм у практичній площині.

Крім того, у деяких концепціях верховенство права охоплює змістовні елементи, такі як презумпція свободи особи, повага до прав приватної власності та гарантії захисту фундаментальних прав людини. Однак ці аспекти залишаються предметом наукових дискусій, оскільки різні правові традиції пропонують відмінні підходи до його розуміння та застосування. Незалежно від варіацій у тлумаченні, цей принцип залишається ключовою основою демократичного правопорядку та належного функціонування правової системи [1].

У судовій практиці верховенство права означає рівне застосування законів до всіх громадян, незалежно від їхньої професії, матеріального стану, расової чи етнічної приналежності, кольору шкіри, статі, сексуальної орієнтації чи інших особистих характеристик. Це гарантує, що всі особи підлягають однаковим правовим стандартам і отримують рівне ставлення. Верховенство права також передбачає незалежність судочинства від політичного впливу чи суспільних настроїв, забезпечуючи неупередженість рішень. Жодна особа чи група не може бути вищою за закон [2].

Як зазначають М. Кельман та Р. Кельман, на відміну від початкової редакції Конституції України, де принцип верховенства права був прямо закріплений лише в статті 8 і лише частково проявлявся в інших положеннях, після внесення змін щодо правосуддя його регулювання стало більш всеосяжним. Нині цей принцип відображений щонайменше у трьох-п'яти статтях, кожна з яких виконує окрему функцію та здійснює специфічний вплив на регулювання суспільних відносин.

У процесі судового захисту ці норми можуть взаємодіяти залежно від обставин конкретної справи, особливо в ситуаціях конфлікту юрисдикцій або за участі державних органів як третіх осіб – незалежно від того, висувають вони самостійні вимоги чи ні. У таких випадках для вирішення правового спору може виникнути необхідність застосування аналогії закону чи права, що дозволяє усунути прогалини в правовому регулюванні та забезпечити справедливий розгляд справи на основі верховенства права [3, с. 60].

Щодо принципу законності, то його точне походження неможливо звести до єдиної правової теорії, оскільки його основи пронизують усю правову систему. Глибше розуміння витоків законності сприяє актуалізації сучасних дискусій щодо легітимності правових норм. Законність ґрунтується на двох автономних категоріях правил тлумачення права. Перша охоплює загальні презумпції щодо інтерпретації законодавства, тоді як друга становить гнучку систему норм, які забезпечують захист окремих положень загального права [4].

Принцип законності закріплений у статтях 6, 8, 19 та 68 Конституції України і є однією з ключових засад правової держави. Він визначає, що органи державної влади – законодавчі, виконавчі та судові – повинні діяти лише в межах, передбачених Конституцією та законами. Водночас цей принцип зобов'язує громадян і суб'єктів владних повноважень неухильно дотримуватися правових норм, а всі рішення та дії державних органів мають ґрунтуватися на законі. Разом із тим тлумачення принципу законності не завжди є однозначним, що може призводити до колізій або суперечливого правозастосування. Наприклад, стаття 68 Конституції України вимагає від громадян дотримання законів, однак не пояснює, як діяти у випадках, коли окремі норми суперечать одна одній або навіть Конституції [5].

Принцип законності, закріплений у Конституції України, є ключовою засадою правової держави, проте його практична реалізація часто ускладнюється суперечливістю нормативних положень, потенційними колізіями між правовими актами та необхідністю постійного контролю за відповідністю конституційним нормам. Це породжує системні виклики у сфері правозастосування, що потребують удосконалення механізмів нормативного регулювання та інституційного забезпечення.

Державна влада, зокрема судова система, повинна спиратися на фундаментальні положення юридичної доктрини, яка ви-

значає сутність і дію принципу законності. Його реалізація має проявлятися в діяльності державних інституцій та посадових осіб, сприяючи як ефективному функціонуванню правопорядку, так і захисту прав кожної особи. Законність як основоположний принцип судової влади зміцнює довіру громадян до правосуддя, забезпечує стабільність правової системи та гарантує дієвість механізмів правового захисту, що сприяють охороні, відновленню та належному забезпеченню прав і свобод людини [6, с. 52].

Цифровізація судової системи в Україні є важливим інструментом для забезпечення принципу законності, оскільки сприяє підвищенню прозорості, відкритості та підконтрольності судових процесів. Створення електронних платформ дає змогу автоматизувати правові процедури, мінімізуючи вплив людського фактора та потенційні ризики маніпуляцій. Завдяки впровадженню електронного документообігу, онлайн-платформ для подання процесуальних документів і відкритого доступу до судових рішень, забезпечується фіксація всіх дій у цифровому форматі, що унеможливлює їхню фальсифікацію чи приховування.

Однак повноцінна реалізація принципу законності в умовах цифрових трансформацій стикається з низкою викликів. Технічні недоліки, відсутність уніфікованих стандартів електронного документообігу, прогалини в правовому регулюванні цифрових судових процесів можуть спричиняти порушення процедур і навіть обмежувати доступ до правосуддя. Окрім цього, цифровий розрив, зокрема серед жителів тимчасово окупованих територій, а також недостатній рівень цифрової грамотності певних категорій населення ускладнюють рівноправну участь у судових процесах.

Принцип демократизму, що лежить в основі правової системи, вимагає, аби законодавчі норми відповідали загальному благу та суспільному запиту. Його коріння сягає римського права, яке формулювало його через максиму *salus populi suprema lex* – «благо народу є вищим законом». У сучасному контексті це означає, що правотворчий процес повинен відображати волю громадян і забезпечувати справедливий баланс між державними інтересами та правами особи [7].

У правовій системі України принцип демократизму є ключовим фундаментом, що закріплений як у конституційних положеннях, так і в галузевому законодавстві. Його зміст зводиться до утвердження народовладдя, забезпечення участі громадян у формуванні та реалізації державної політики, а також встановлення механізмів контролю за діяльністю органів влади. В українському законодавстві цей принцип реалізується через низку конституційних норм, зокрема через визнання народу єдиним джерелом влади (стаття 5 Конституції України), гарантію права громадян на участь в управлінні державними справами (стаття 38 Конституції України) та право на справедливий судовий розгляд (стаття 55 Конституції України) [8].

Одним із яскравих прикладів втілення демократичних принципів у судовій системі України є інститут окремої думки судді. Цей механізм є важливим елементом демократії в судовому процесі, оскільки дозволяє суддям висловлювати власну позицію, яка може суттєво відрізнятися від думки більшості. Така практика підкреслює плюралізм поглядів у судовій системі та демонструє відкритість і прозорість судових рішень. Окрема думка показує, що судові рішення не завжди є однозначними і можуть стати предметом дискусій, що є важливим аспектом демократичного правосуддя.

Крім того, окрема думка судді відіграє значну роль у розвитку правової доктрини. Вона може містити альтернативні підходи до інтерпретації законів або вирішення складних правових питань, що може стати основою для майбутніх змін у законодавстві або судовій практиці. Цей інститут також підкреслює незалежність суддів, які мають можливість висловлювати свою професійну позицію без страху перед тиском чи втручанням ззовні.

Процес цифровізації судової системи України є ще одним прикладом пріоритету демократичних принципів над суто технічними аспектами оптимізації роботи судів. Основна увага при впровадженні електронного судочинства була спрямована на забезпечення доступності правосуддя для громадян та підвищення прозорості судових

процесів. Наприклад, створення Єдиного державного реєстру судових рішень, який є відкритим для всіх через Інтернет, стало значним кроком у реалізації принципу демократизму через забезпечення публічності судочинства.

Отже, цифровізація судової системи України свідчить про те, що технічна модернізація не була самоціллю, а слугувала інструментом для досягнення більш глобальної мети – забезпечення демократичних засад правосуддя та розширення можливостей громадян щодо участі в судових процесах та контролю за діяльністю судової влади. Це повністю відповідає конституційним принципам України як правової держави та європейським стандартам демократичного правосуддя.

Висновки

Цифрова трансформація судової системи України є складною взаємодією між технологічними інноваціями та фундаментальними правовими принципами. Це дослідження демонструє, що успішна цифровізація виходить за рамки простої технічної реалізації, слугуючи ключовим механізмом для зміцнення демократичних засад і забезпечення доступності правосуддя. Отримані результати показують, що цифрові інструменти за умови належного впровадження можуть значно підвищити прозорість, зменшити корупційні ризики та сприяти рівному доступу до правосуддя.

Результати дослідження свідчать про те, що ефективність цифрової трансформації судової системи значною мірою залежить від її відповідності конституційним принципам і демократичним цінностям. Успіх таких ініціатив вимагає ретельного розгляду різних факторів, включаючи цифрову грамотність, доступність і дотримання фундаментальних правових гарантій. Особливо слід відзначити роль цифрових платформ у зміцненні незалежності та прозорості судової влади, прикладом чого є Єдиний державний реєстр судових рішень та електронне судочинство.

Література

1. The Rule of Law. *Stanford Encyclopedia of Philosophy : website*. URL : https://plato.stanford.edu/entries/rule-of-law/ (date of access: 06.02.2025).

2. The rule of law and why it matters. *Provincial Court of British Columbia : website*. URL : https://provincialcourt.bc.ca/about-court/court-independence-judicial-education/judicial-independence/rule-law-and-why-it-matters (date of access: 11.02.2025).

3. Кельман М. С., Кельман Р. М. Верховенство права у сфері правової теорії і практики України. *Наук.-інформ. вісн. Івано-Франк. ун-ту права ім. Короля Данила Галицького. Сер. Право*. 2021. № 12(24). С. 57–62. DOI: 10.33098/2078-6670.2021.11.23.57-66.

4. Hooper H. Historical Origins of the Principle of Legality in British Public Law. UK Constitutional Law Association. 20 May 2024. URL : https://ukconstitutionallaw.org/2024/05/20/hayley-hooper-historical-origins-of-the-principle-of-legality-in-british-public-law/ (date of access: 11.02.2025).

5. Берназюк Я. Принцип законності як один із елементів верховенства права: особливості застосування під час вирішення соціальних спорів. *Верховний суд України*. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_effectivenii_zahist%20(1).pdf (дата звернення: 11.02.2025).

6. Самбор М. А. Законність як принцип діяльності суду щодо дотримання прав, свобод та інтересів неповнолітніх у справах про адміністративні правопорушення». *Право і безпека*. 2024. 95(4). С. 90-104. doi: 10.32631/pb.2024.4.08.

7. Грушицький А. Принципи права та їх застосування у практиці Верховного Суду (цивільна юрисдикція). *Верховний суд України* : *вебсайт*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_Prinsip_19_04_24.pdf (дата звернення: 11.02.2025).

8. Деякі питання електронної взаємодії електронних інформаційних ресурсів: постанова Кабінету Міністрів України від 8 червня 2016 р. № 606. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-2016-%D0%BF#Text (дата звернення: 11.02.2025).

SUMMARY

The study is dedicated to a comprehensive analysis of the relationship between digital transformation and fundamental legal principles in the judicial system of Ukraine, focusing on the convergence of the rule of law, legality, and democratic values in the context of technological modernization. The work examines how digitalization acts as a catalyst for enhancing transparency, accessibility, and efficiency of judicial proceedings, while simultaneously ensuring adherence to constitutional principles and the fundamental foundations of justice.

Through a thorough analysis of the legislative framework, judicial practice, and digital innovations, the study demonstrates that technological progress in the judicial system goes beyond mere procedural optimization, fundamentally strengthening democratic foundations and the principle of the rule of law. Particular attention is paid to how e-justice and digital document management systems contribute to minimizing the influence of the human factor and potential risks of manipulation, thereby reinforcing the principle of legality.

The study reveals that digital transformation promotes equal access to justice, strengthens judicial independence, and advances transparency through mechanisms such as the Unified State Register of Court Decisions. At the same time, the work identifies significant challenges, including technical limitations, issues of digital literacy, and accessibility concerns, especially for residents of temporarily occupied territories.

An important aspect of the study is the analysis of the institution of dissenting opinions in the context of digitalization, which demonstrates how technological innovations can foster pluralism of legal positions and the development of legal doctrine. The study shows that digital platforms not only provide the technical means for recording and publishing dissenting opinions but also create new opportunities for their analysis and influence on the evolution of judicial practice.

The findings of the study indicate that successful digital transformation requires a careful balance between technological innovations and fundamental legal principles, ensuring that modernization efforts align with constitutional values and European standards of democratic justice. Special attention is given to analyzing how digital tools can enhance, rather than compromise, core legal principles.

Keywords: digital transformation, judicial system of Ukraine, rule of law, principle of legality, democratization of justice, e-justice.